

Raoul Wallenberg embermentő akciója Budapesten

 SZABOLCS SZITA

The rescue actions of Raoul Wallenberg in Budapest

94(=411.16)(439)"1944/1945"

341.43(=411.16)(439)"1944/1945"

341.71(485)-051

929 WALLENBERG

 Keywords: Rescue of Jews in Budapest. Raoul Wallenberg. July 1944 – January 1945. Letters of Protection, exemption certificates, protective passes.

Keveseknek jutott korunkban olyan egyöntetű elismerés és a népek előtti tisztelet, mint a svéd Raoul Gustaf Wallenbergnek. 1944. július elejétől Budapesten, a Svéd Királyi Követség titkáráként dolgozott. Magyarország német megszállása alatt itt élte át a fordulatokat: a kormányváltásokat, a nyilaskeresztes rémkorszakot, a főváros elhúzódtott ostromát és a szovjet csapatok bevonulását. A fél esztendőnyi időben veszélybe került életek ezreit oltalmazta meg.

Életét kockáztatta másokért, a háborús embermentés kimagasló személyisége lett. Védencei, tisztelői seregének máig élő háláját meg nem tapasztalhatta, mert 1945 januárjában a szovjet katonai hatóságok sofőrjével és bizalmas munkatársával, Langfelder Vilmos magyar mérnökkel¹ együtt Budapestről Moszkvába hurcolták. További sorsa talányos, részben máig homályos. Haláláról bizonyosság sincsen.

Raoul Wallenberg neve, önzetlen emberbarát helytállása felejthetetlen, világszerte ismert. Változatos eszközökkel, tömegesen és sikerrel megvalósított mentőakciója a második világháború utolsó esztendejére esett, mikor több sorsfordító esemény tetőzött be a magyarság tragédiáját.

1944. március 19-én Magyarországot német csapatok szállták meg. A velük érkezett biztonsági szervek – köztük a hírhedt Gestapo – napok alatt megközelítőleg tízezer személyt, köztük 3076 zsidót vettek őrizetbe (Jacobsen 1961, 189. p.). Megbénították, megfélemlítették a magyarságot, azonnal megkezdték az ország kirablását (Botos 2011). A magyarországi zsidóság deportálása régi tervük és követelésük volt, erre a Kállay-kormány erőszakos eltávolításával új lehetőség nyílt.

Adolf Eichmann SS-Obersturmbannführer² „különleges bevetési osztagának” irányításával a megszállás után száz nap múlva a Magyar Királyság nagyobb részéről – a

---

 1 Családtörténetére I. Szita 2011, 10–30. p.

2 Adolf Eichmann (1906–1962) 1932-től az NSDAP és az SS tagja. Az RSHA apparátusában 1939-től dolgozott. Tömeggyilkosságért 1962-ben Tel-Avivban elítélték és kivégezték.

magyar közigazgatás segítségével – több százezer állampolgárt kifosztottak és elhurcoltak.³ A csecsemőtől a dédnagymamáig, kis- és nagycsaládok, a teljes rokonság – a zsidónak minősült tömeg szülőföldjéről eltűnt. Előtte internálásban, gettóban, majd gyűjtőtáborokban szenvedtek, reménykedtek, míg aztán előre meghatározott, titkolt menetrend alapján zsúfolt teherszerelvényekben Auschwitz-Birkenau halálgyárába indították őket.

Wallenberg érkezése

Raoul Wallenberg július 9-én érkezett Budapestre. Ekkorra – „munkás áttelepítés” fedőnév alatt – a vidéki és a főváros környéki elővárosokból kiszállított magyar zsidók munkaképtelennek tartott részét már gázkamrákban megölték. Hamvuk sem maradt.

A budapesti szűkebb városmagban élő, április 5-től sárga csillaggal megbélyegzett, az ún. zsidótörvények alapján jogfosztott és kirekesztett polgárok voltak még életben, valamint a kisegítő honvédelmi munkaszolgálatra kötelezett zsidó férfiak. (Az utóbbiak a határokon kívül az ún. tábori munkásszázadokban és részben a háttérországban fegyvernélküli katonai szolgálatot teljesítettek. Napjaik hajszolt robottal, folytonos megaláztatásban, sokszor életveszélyben teltek.) Ezekben a hetekben a még magyar földön lévőket a németországi deportálás, a tömeges megsemmisítés halálos veszélye fenyegette.

Mindezt a budapesti svéd követségen titkári beosztást kapott Wallenberg hamar felismerte, ahogy később azt is, kiktől függenek az emberi sorsok, életek. A követségen Per Angertől⁴ átvette a humanitárius ügyeket intéző csoport vezetését. Szorgos munkába kezdett. Gyorsan kiderült, kitűnő szervező volt. Nagyobb munkacsoportokat létesített.

Magyar munkatársainak körét folytonosan bővítette, mozgékonyasága hozamként ismeretése naponta gyarapodott. Az egyházi és külügyi kapcsolatok mellett befolyásos katonatisztek, csendőr- és rendőrtisztek megismerésére eredményesen törekedett. Közben több gazdasági kulcsemberral került összeköttetésbe, és felkereste a zsidó intézményeket, több tisztviselőjüket is.

A követségi titkár harminckettedik életévében járt. Svédországban a Wallenbergeket széles körben ismerték, a nevet egyik leghatalmasabb, igen befolyásos pénzmágnás család viselte. Jóllehet dúsgazdag rokonai voltak, Raoul ebből a vagyomból nem részesült. Leginkább önmagára számíthatott. Építész-mérnöknek tanult, mellette a bankügyletekben, a kereskedelemben szerzett gyakorlatot. 1942-ben és 1943-ban megfordult Magyarországon, így némi helyismerettel is rendelkezett.

Budapesti küldetését a svéd kormány megbízásából és az amerikai War Refugee Board (Háborús Menekültügyi Bizottság, Roosevelt elnök rendeletére 1944 januárjában jött létre) felkérésére végezte. Munkáját a Joint (amerikai zsidó segélyszervezet)

3 Edmund Veesenmayer budapesti német birodalmi megbízott 1944. július 11-én összesítette az Eichmann-kommandótól kapott adatokat: előző napig 147 szerelvénnyel 437 402 zsidót deportáltak Magyarországról – I. Ránki 1968, 881. p.

4 Per Johan Valentin Anger (1913–2002) svéd diplomata. 1940–1942 között Berlinben, majd Budapesten attaséként, követségi titkárként szolgált. Wallenberget sokban segítette.

225 000 dollárral támogatta.⁵ A svéd követség szervezésében 1944 kora nyarán eredetileg háromszáz–négy száz magyar zsidó Svédországba vagy Palesztinába juttatása (gyakorlatilag a deportálás előli kimentése) volt a cél. A német szándékokat elemezve a svédek úgy döntöttek, hogy ez kevés, „a zsidókérdés alakulását” Budapesten több figyelemmel kell kísérni. Az érkezésekor Stockholmból küldött távirat hangsúlyozta: „Wallenberg urat megbíztuk, kétségtelenül rendkívüli kényes feladat, így a követség támogatása a legnagyobb jelentőséggel bír.” (Bajtay 1994, 94. p.)

Raoul Wallenberg nem volt hivatásos diplomata, s kiküldetése sem mondható megszokottnak.

A diplomáciai mentési kísérletek 1944 nyarán

A budapesti zsidók deportálásának megakadályozásában a Horthy Miklós kormányzóhoz érkezett külföldi diplomáciai tiltakozások, mentési kísérletek meghatározóak voltak. Ezeket erősítette, hogy a magyar fővárosban az iszonyat dokumentuma, az SS által folytatott koncentrációs tábori népiirtást leleplező ún. auschwitz-i jegyzőkönyv egyre ismertebbé vált (feldolgozása: Haraszi 2005). Az életveszélyben élő magyar zsidók egy része menekülésként – bármilyen áron – kivándorlásra törekedett. A megvalósításért Carl Lutz, Svájc követségének alkonzulja, a budapesti zsidók mentésének egyik kezdeményezője és végsőkéig kitartó, jeles személyisége (részletesen: Tschuy 2002) sokat dolgozott.

A zsidók kivándorlása Magyarországról, mint a menekvés egyik lehetősége, folyamatosan napirenden volt, ám a német hatóságoktól függött. A semleges országok diplomatáival folytatott megbeszéléseken ismételten meghallgatták, látszólag elfogadták a Svédországba, Svájcba vagy az USA-ba történő kiutazási terveket. Feltételeik azonban e szándék ellen hatottak.

A budapesti Svéd Királyi Követség – már korábbi elhatározás alapján – svéd rokonokkal, közelebbi svéd gazdasági kapcsolatokkal rendelkező magyar polgároknak Carl Ivan Danielsson követ aláírásával svéd ideiglenes útlevelet adott. Az ilyen okmány tulajdonosa „védettséghez” jutott. Azon fáradozott, hogy megkísérli az „útlevelesek” Svédországba kiutaztatni. Kezdetben ez volt a svéd követségi védelem. Wallenberg a fényképes, számozott *Schutz-Passt* (védő útlevelet) mint védőernyőt – folytonos levelezéssel, később tárgyalásokkal útján – kiterjesztette.

A követségi mentőmunka a sürgető szükségben sok leleménnyel, a helyzet hozta alkalmak és lehetőségek gyors kihasználásával bővült. Augusztusban és szeptemberben a magyar hatóságok engedélye révén 2700 svéd védő útlevél kiállítására került sor (Lévai 1948, 81–82. p.). Az ilyen okmányok iránti igény rohamosan növekedett.

Wallenberg augusztus 6-i német nyelvű leveléből tudjuk, hogy ez időben negyven új munkatárssal dolgozott. „Részleglek szerint szerveződve: nyilvántartási részleg, pénz-

5 Wallenberget magyarországi küldetésre a WRB és az amerikai titkosszolgálat (OSS) ügynöke, Ivor C. Olsen választotta ki. Ezt jóváhagyta Herschel Johnson, az USA stockholmi követe, az utóbbi javaslatára pedig a Svéd Királyi Külügyminisztérium.

tár, irattár, levelezési részleg, valamint szállítási és lakásrészleg – mindegyik hozzáértő vezető irányítása alatt áll.”⁶

A védlevelek birtokosai bátrabban mozogtak. Megpróbálkozhattak, hogy felújítsanak vagy megteremtsenek rejtőzéshez, meneküléshez vezető kapcsolatokat. Az augusztus 2-i minisztertanácsi ülés szerint a bujkálás egyre kiterjedtebbé vált. Jaross Andor belügyminiszter kijelentette: „a Budapesten tartózkodó zsidók létszáma 280 000-re tehető. Zsidó lakásokban 170 000 zsidó van nyilvántartva. A hiányzó 100 000 zsidó keresztény lakásokban elbújva tartózkodik, vagy másutt szerzett magának búvóhelyet. A megkeresztelkedett zsidók száma Budapesten 20 000-re tehető.” (Bangó–Biernaczký 2012, 220. p.) Tájékoztatója a további német deportálás támogatását, a megszállók érdekeit szolgálta.

Augusztus elején a németek zsaroló fenyegetőzése megszaporodtak. A fővárosi zsidók ún. csillagos házakban⁷ összezárt tömegeiben a legnagyobb izgalom, félelem és kétségbeesés lett úrrá. Néhány vezetőjük Lutzhoz és Wallenberghez fordult, hogy segítsenek a semleges államok budapesti követségeit a deportálással szembeni közös megmozdulásra bírni. A tiltakozást Angelo Rotta apostoli nuncius készítette elő.

Augusztus 21-én a nuncius, Danielsson svéd követ, Carlos Braquinho portugál, Ángel Sanz Briz spanyol és Antoine I. Kilchmann svájci ügyvivő a magyar kormányhoz jegyzéket intézett. Erélyes tiltakozásukban leszögezték: abszolút megengedhetetlennek tartják, hogy „faji eredetük egyszerű ténye miatt üldözzenek és halálba küldjenek embereket”. A keresztény civilizáció nevében kérték, ne legyen több deportálás.⁸ A 25-ére részletesen kidolgozott német–magyar kiszállítási akció – feltehetőleg az SS birodalmi vezére, Heinrich Himmler állásfoglalása után – elmaradt. (A gyors román átállási fordulat, Párizs eleste bizonyára közrejátszott ebben.) Később Lakatos Géza vezérezre-des kormányával megállapodás született, hogy a zsidó lakosságot a háború érdekeire való tekintettel a fővárosból eltávolítják, vidéken táborokban munkára fogják. A megvalósítás – főként szabotázs miatt – elmaradt.

A deportálás új hulláma Szálasi „országglása” idején

Október 15–16-án német fegyveres beavatkozással eltávolították a Lakatos-kormányt, a lemondatott Horthy kormányzót SS-őrséggel családotól Németországba szállították. Szálasi Ferenc, a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom vezére került a régen

6 Szeptember 12-i jelentése szerint munkatársai már nappali és éjjeli csoportban dolgoztak. Családtagjaikkal együtt – kb. 250-en – a zsidóknak kötelező csillagviselés alól mentesítve voltak (Lévai 1948, 67. p.)

7 A budapesti zsidóságot hatóságilag (a deportálás előkészítéseként, német „tanácsra”) kijelölt épületekbe, június 24-e éjféli hatállyal erőszakkal összeköltöztették. A zsidók lakta épületek bejáratait előírt nagyságú táblán Dávid-csillaggal kellett megjelölni.

8 Erélyes tiltakozásuk eredménnyel járt. Danielsson svéd követ másnap arról értesítette a svéd külügyminisztériumot, hogy Horthy kormányzó végleg eldöntötte, „ellenáll a további deportálásoknak”.

vágyott hatalomra. A németek révén immár szabadon masírozó fekete formaruhás nyilasok a „totálisan zsidómentes” Magyarországot akarták, hirdették.

Miniszterelnökként Szálasi jóváhagyta, hogy a még Budapesten lévő zsidók közül a munkaképeseket gyalogmenetekben indítsák útnak Németországba, és a zsidó munkaszolgálatos századok állományából 50 000 főt átadjanak a németeknek (Ránki 1968, 898., 904. p.). Beregfy Károly honvédelmi miniszter Hegyeshalomba parancsolta a kiegészítő munkaszolgálatos zsidó férfiak kijelölt századait. Tizenötezer nyi munkaszolgálatost adtak elsőként német kézre.⁹

Az SS november végén tehervagonokban sáncmunkára szállíttatta Budapestről a semleges államok követségeinek oltalmába vett, emiatt védettnek nevezett (inkább hitt) munkaszolgálatos századokat is. A közel 18 000 főnyi tömegben a magyar kultúra, a tudomány több zsidó származású kiválósága reménykedett a túlélésben.

A nyilaskeresztes puccs utáni mind vészterheesebb új helyzetben Wallenberg a mentési akció módszereinek átgondolására, új megoldásokra kényszerült. A humanitárius osztályt (hivatalos neve B osztály volt) Budáról az Üllői útra költöztette át. Magyar munkatársai számát tovább növelte, ahogy a mentőmunka méretei, a közvetlen beavatkozás szükségletei indokolták. A magyar közigazgatási szervekhez gyakran intézett átiratokat. Ezekben éles hangon, nyíltan elítélte a nyilasok mindennapi atrocitásait. Szinte napi gyakorisággal követelte a svéd védlevelek, igazolások elismerését.

A követségi titkár a nyilasterror növekedését és rémségeit tapasztalva még elszántabb, tettere később lett. Sokat mozgott, a napi eseményekre figyelt. Állandó készültségben élt. Így történhetett, hogy az elhurcolás elől a svéd és a San Salvador-i védelem alá helyezett munkaszolgálatosokból sokakat sikerült a Józsefvárosi pályaudvaron határozott fellépésével kimentenie, míg az Eichmann-kommandó tisztjei meg nem elégték a „zsidószabadítást”.

Közben Budapesten a plakátokon kihirdetett fenyegető rendeletekre jelentkezett és a napi razziákon összeszedett zsidókat a nyilas fegyveresek főként az óbuda-újlaki téglagyárba terelték össze. Ide „tömörítették” bárkit, akit az utcai vagy lakásrazziákon elfogtak, majd az országból „eltávolítandónak” szántak. A Nemzetközi Vöröskereszt magyarországi delegátusa, Friedrich Born jelentése szerint egyszerre 5000–6000 ember zsúfolódott itt össze. Bármiféle ellátás nélkül, részben a gyárudvaron, szabad ég alatt éjszakáztak.¹⁰ Egy-három napi gyülekeztetés után gyalog hajszolták őket Nyugatnak, Szálasi szerint „a háború végéig tartó kölcsönadásra”.

Az első menetoszlopok november 6-tól tűntek fel a bécsi országúton. Egy hét alatt 27 000 foglyot indítottak a rendészeti hatóságok Piliscsabán, Dorogon, Süttön, Szőnyön, Gönyűn, Dunaszegen, Mosonmagyaróváron át Hegyeshalomba. A gyalogmenet vonalát kezdettől eldobott holmik, útszéli, temetetlen holttestek jelezték. Az SS-nek

9 Berlinből már 1944. október 29-én sürgették Veessenmayernál a magyar zsidók mielőbbi deportálását. „A birodalmi külügyminiszter úr kéri, mielőbb követelje Szálasitól további 25 000 zsidó munkaszolgálatos elszállítását a birodalomba, mert a munkaerő-szükséglet igen nagy.” (Ránki 1968, 908. p.)

10 Nemzetközi Vöröskereszt genfi levéltára G 59/12-361.

ígért magyar „kölcsönzsidók” kiéhezett, 2000–4000 fős oszlopai (hetven százalékuk nő volt) rettegve vonszolódtak a napi harminc kilométeres szakaszokon. Bottal és puskatussal hajtották őket, míg a menetcélba nem értek. Az éjszakázási állomások leginkább a szabadban, esetenként barakkban, dunai uszályon, istállóban, gyárépületben vagy pajtában voltak.

Szőnyben és Gönyűn legyengült betegek, sérültek tucattal s halottak feküdtek a földön. Gönyű határában négy kikötött uszályon volt az éjszakai szállás. Ezekben többen az öngyilkosságba menekültek sorsuk elől. Hegyeshalomban a szabad ég alatt, a pajtában a 12 éves gyerektől a matrónáig a deportálandók „csomókban vacogtak”. Róluk írták egy követségi beszámolóban: „Állapotuk semmiféle más lelki nélkülözés, vagy testi szenvedés által sújtott emberével össze nem hasonlítható.” (Szita 2011, 62–63. p.)

A svéd és a svájci követség, a Nemzetközi Vöröskereszt, a Vatikán képviselőinek megbízottai a bécsi országúton esetenként élelmet és gyógyszert osztogattak, ahol lehetett, menleveleket adtak a menetelőknek. A korábbi menlevelesek kimentésével több helyütt, sikerrel próbálkoztak. Raoul Wallenberg és Per Anger követségi első titkár november 23-án 153 magyar zsidót mentett meg az SS elől Hegyeshalomban.

Wallenberg követségi titkár Stockholmnak a következőket jelentette: „Különböző beavatkozásoknak köszönhetően a bevagonírozások vagy az elszállítások során körülbelül kétezer személyt sikerült visszahoznunk, ebből ötszázat Hegyeshalomból. Ez utóbbi mentési formát sajnos le kellett állítani, miután az Eichmann-kommandó tagjai azzal fenyegettek meg bennünket, hogy erőszakkal lépnek fel ellenünk.” (Lévai 1948, 120–121. p.)

A német határra gyalogoltatott budapesti zsidók sorsáról az SS kiküldött bizottsága a túloldalon, Zurndorfban döntött.¹¹ Több női csoportot Dachauba, illetve melléktáborraiba, másokat pedig vissza Magyarországra, a határ menti erődítő munkatáborokba szállították tovább. 1944 utolsó két hónapjában a Szálasi-rezsim ötvenezernél több munkaszolgálatost és Budapestről deportáló menetben elhurcolt zsidót adott át a határon az SS-nek. A gyalogmenetben elpusztult százakról – dokumentumok hiányában – nincs pontos számadat.

Raoul Wallenberget többször megfenyegették, de a rá leselkedő veszéllyel alig törődött. Másokkal inkább. A tudományos kutatás alapján egyelőre annyi bizonyos, hogy Raoul Wallenberg és megbízottai az 1944. év végéig kb. 5500 védlevelet, mentesítő igazolványt állítottak ki.¹²

A pesti gettó

November derekán Szálasi „nemzetvezető” úgy döntött, hogy a Dohány utcai zsinagóga környékén egy nagy gettót állíttat föl, oda költöztetve mindazokat a zsidókat, akiknek nincs érvényes külföldi állampolgárságot igazoló védlevelük, védő útlevelük.

11 Az átvevő bizottság parancsnoka egy ideig Rudolf Höss volt auschwitzi táborparancsnok volt.

12 Az 1945. január 18-án (?) lezárt svéd követségi nyilvántartó könyvben (Zsidó Múzeum, Budapest) megközelítően 6662, svéd Schutz-Passt kapott személy neve szerepel.

A másikat – az ún. nemzetközi vagy védett gettót – már korábban, a pesti Duna-parton, a Pozsonyi út, Szent István körút és Szent István park kijelölt házaiban hozták létre. Ez utóbbi egyre inkább csak nevében volt „védett”. A nyilas párt fegyveres csoportosulásainak sok esetben kiváló célpontot nyújtott. Sok nyilas vélte úgy, valószínűleg itt talál rabolnivalót, ha már az ide húzódtaknak elég pénzük vagy összeköttetésük volt, hogy svéd, svájci, portugál, spanyol vagy éppen vatikáni védlevelekhez jussanak.

A gettó kitartásáért, élelemhez jutásáért a Nemzetközi Vöröskereszt és Raoul Wallenberg is sokat tett. A svéd követségi titkárnak gondja volt a mind fenyegetettebb, felszámolása ítélt „védett” gettóra is. Ebben az időszakban a budapesti embermentésben a spanyol ügyvivőként intézkedő (valójában olasz állampolgár) Giorgio Perlasca is jelentős mentőmunkát végzett. Ötezernyi zsidót védelmezett, élelemmel és gyógyszerrel segített (Harsányi 1992, 49–104. p.).

Az élet-halál harcban sokszor eredményt hozott, hogy a nyilas banditák között is találtak olyanokat, akik a pénzt a végnél többre tartották. Wallenberg habozás nélkül fizetett és lefizetett, ahol arra lehetőség nyílt. Alkalmilag tehát pénzzel, „ajándékkal” is mentett, vagy munkatársai a mentés feltételeit ekképp igyekeztek „egyengetni”. A meghatározó motívumnak legtöbbször gyors megjelenése, a Langfelder mérnök vezette diplomáciai rendszámú autója, személyes fellépése számított.

Minderre a főváros pesti oldalán folyó utcai harcok végóráiban került sor. (A nemzetközi gettónál heves harcok nem voltak, január 16-án felszabadult.) A szovjet frontcsapatok 16-án és 17-én megközelítették a nagy gettót. 17-én éjjel a Wesselényi utcai gettókapu közelében behatolt az első szovjet járőr, másnap a közvetlen harci cselekmények már a gettón túli részeken zajlottak.

Ezekben a napokban Wallenberg a Városligethez közeli Benczúr utcában, az Osztrák Követség mai épületében húzta meg magát. A szovjet katonai hatóságokkal való kapcsolatfelvételtől sokat várt. Arra számított, segítségükkel az új magyar Ideiglenes Kormányral kapcsolatba léphet.

Wallenberg elhurcolása, eddigi ismereteink

A Benczúr utca 16. sz. alatti épületben Ocskay László reaktívált tartalékos százados tágas lakást bérelt. Ocskay a 101/359 zsidó munkásszázad parancsnoka volt, maga is erkölcsösen, bátran viselkedett. Bújtott, mentett. Sok munkaszolgálatost, egész zsidó családokat megsegített, menedékbe helyezett (Szita 2011, 75–80. p.). Védencei közel kétezeren voltak, akik a posztumusz Világ Népeinek Igaza címmel elismert százados emlékét máig őrzik.

Az Ocskay-lakásba a svéd követségi titkár sofőrjével, Langfelder mérnökkel 1945. január 11-én este érkezett. Néhány napra menedéket keresett, és úgy gondolta, hogy a szovjet csapatok hamar megérkeznek. Az eseményre alig öt nappal később, 16-án került sor. Dmitrijenko őrmester kézírásos feljegyzése – vonalas füzetlapon maradt fenn, hitelességét egyes kutatók fenntartással kezelik – erről szól. „Az általunk elfoglalt Benczúr utca 16. sz. házban tartózkodik a budapesti svéd követség titkára, Raoul Wallenberg és gépkocsivezetője (...) Wallenberg átadott egy Stockholmba címzett, német nyelvű táviratszöveget, amely nálam van. Kéri, közöljük, hogy az általunk megszállt területen tartózkodik.” (Szita 2011, 121. p.)

Az iratnak aligha nevezhető papír szerint Dmitrijenko utasítást kért, sajátos módon nem saját előljárójától, hanem mindjárt a Politikai Osztály főnökétől, Petrovszkij őrnagytól. Wallenberg táviratát az oroszok nem továbbították. A követségi titkár nem tudhatta, hogy Langfelderrel együtt 23-án már az ellenséges – a január 1-je és 20-a között letartóztatott – ügynökök listáján¹³ szerepeltették.

A szovjet terrorapparátus egyik félelmetes gépezetének karmaiba kerültek. A SZMERS betűszó a Halál a kémekre! (Szmerty spionam!) különleges kémelhárító szolgálatot jelentett, amelyet Sztálin 1943-ban hozott létre. A szolgálat más diplomatákat is letartóztatott Budapesten és vidéken. Igen szerencsésnek mondhatta magát, akit valamiképp szabadon engedett.

Wallenberg és Langfelder moszkvai fogságának körülményei nagyrészt ismeretlenek, ahogy nincs bizonyosság sorsukról sem. A svéd titkárral egyidős mérnök Budapesten közvetlen segítőtársa volt, sok kapcsolatát ismerte. Valószínű, emiatt osztott Wallenberg sorsában.¹⁴

Raoul Wallenberg elhurcolását, fogva tartását a szovjet kormányzervek és vezetők évtizedekig eltagadták. Közben – nemzetközi nyomás hatására – arra is gondot fordítottak, hogy Wallenberg gyilkosait valamiképp megnevezzék. Budapesten 1952 nyarán konstruált pert készítettek elő.¹⁵ A manipulációk és tagadások sora sem segített, 1957-ben nemzetközi botrány fenyegetett. A szovjet felet a Wallenberg-„talányban” sarokba szorították, valamiképp színt kellett vallania.

1957. február 7-én Andrej Gromiko külügyminiszter-helyettes jegyzéket adott át a svéd nagykövetnek. A Szovjetunió kormánya elismerte, hogy Wallenberg a szovjet állam foglya volt, ám 1947. július 17-én „feltehetően szívroham következtében (...) cellájában váratlanul elhunyt”.¹⁶ Együttérzéséről biztosította a svéd kormányt, és őszinte részvétét nyilvánította az elhurcolt hozzátartozóinak.

A család, a svéd állam azóta sem hagyott fel a teljes valóság megismerésével. A kutatómunka a Szovjetunió megszűnésével új lendületet kapott. Minden addig ismert részletet ellenőriztek, a svéd kutatók a Lubjanka (az Állambiztonsági Népbiztosság moszkvai belső börtöne) kutatható iratanyagát átfésülték. A raktárak mélyéről az elhurcoltak több személyes tárgya került elő. Visszaemlékezők sorát hallgatták meg, de a teljes bizonyosságig nem jutottak el.¹⁷

13 Erre jutott a svéd–orosz kutatócsoport is. 2000-ben Stockholmban kiadott jelentése, I. *Raoul Wallenberg. Report...*

14 1957. szeptember 17-én a Szovjetunió Külügyminisztériuma engedélyezte, hogy a magyar féllel közölhető, a szovjet fogságban Langfelder Vilmos 1948. március 2-án meghalt.

15 A budapesti letartóztatások 1953 januárjában kezdődtek meg. A továbbiakról I. A Zsidó Tanács népellenes tevékenységének csoportos vizsgálati terve, 1953. május 26. In *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 1.*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992, 392–397. p. és Kihallgatási jegyzőkönyvek. *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 2.*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1993, 571–576. p.

16 1957. február 8-án a londoni *Times*, a következő napokban a *Neue Zürcher Zeitung*, valamint a svéd napilapok foglalkoztak a régen várt közleménnyel.

17 Raoul Wallenberg személyes tárgyait (egykori telefonkönyve, jogosítványa stb.) a családnak visszaszolgáltatták. 1992-ben – a nagy figyelemmel övezett – budapesti Wallenberg-kiállításson tárlókban bemutatták.

Raoul Gustaf Wallenberg kiemelkedő, áldozatos helytállását számos országban – ahogy a magyar fővárosban is – rangos helyen emléktábla, emlékfal, emlékmű örökíti meg. A humánus lovagja szimbólummá emelkedett, Magyarország modernkori történetében is kitüntetett helyet kapott.

A svéd követségi titkár életüket védett, mentett. Örök életre ítéltetett.

Epilógus

Domonkos Miksa a nagy gettó egyik vezetője volt. Kortanúként Wallenberg alakját és kiállítását a következőképp idézte fel: „Egyszer talán csak legendák fognak róla szólni, melyekről az utókor nem tudja biztosan, hogy mennyi az igazság bennük, és lesznek hitetlen Tamások, akik mosolyogni fognak. Mi azonban, a történelmi súlyos idők megmaradt tanúi tudjuk, hogy élő valóságé volt ez a szerény fiatal svéd, aki az oroszán bátorságával küzdött ismeretlen zsidók életéért, akit ott láttunk a legnagyobb veszedelmek idején mindenütt, ahol a kétségbeesésben csak Istentől vártuk a segítséget. Ő megsegített bennünket, mert elküldte a nemes svéd nemzet nagyszerű fiát, az egyszerű diplomáciai titkárt, kinek keze sokezer esetben tiltóan emelkedett a fegyvercsövek elé.

Wallenberg nyughatatlan ember volt: az igazság fanatikusa, országvesztő hazaárulók ostora, elesettek gyámolítója. Mindenütt ott volt, ahol legnagyobb volt a veszedelem, nem törődött saját biztonságával, alkudozott, fenyegetőzött, feltételeket diktált, és maga felért egy kisebb hadsereggel, mikor szembeszállt a kótyagos önkény diplomátaival.

Wallenberg megjelenése szabadulást és életet jelentett. Ott volt a Józsefvárosi pályaudvaron és a Tattersalban, hogy a svéd király nevében és hazájának súlyával halálra ítélt zsidók százait váltsa meg a deportálástól. (...)

Becsületes ember volt. A nemes svéd nemzet méltó fia és az Isten küldöttje volt.” (Lévai 1948, 244. p.)

Irodalom

- Bajtay Péter 1994. *Emberirtás-embermentés. Svéd követjelentések 1944-ből*. Budapest, Katalizátor Iroda.
- Bangó Jenő–Biernaczky Szilárd (szerk.) 2012. A „szélhámos”. *Egy olasz embermentő és társai a vészkorszak idején. Giòrgio Perlasca emlékiratai*. Budapest, Mundus Novus.
- Botos János 2011. *Ez a kifosztás lesz a végső? Máriabesnyő*, Attraktor.
- Haraszi György 2005. *Auschwitz-jegyzőkönyv*. Budapest, Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó.
- Harsányi Iván 1992. *A spanyol diplomácia zsidómentő akciói Budapesten. Holocaust füzetek 2.*, 49–104. p.
- Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 1.*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1992.
- Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 2.*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1993.
- Jacobsen, Hans-Adolf (ed.) 1961. *Kriegstagebuch des Obercommandos der Wehrmacht. Erster Halbband*. Frankfurt am Main, Bernard & Graefe.
- Lévai Jenő 1948. *Raoul Wallenberg regényes élete, hősi küzdelmei, rejtélyes eltűnésének titka*. Budapest, Magyar Téka.
- Szita Szabolcs 2011. *Raoul Wallenberggel Moszkváig*. Budapest, Aura Kiadó.

Ránki György (et al. eds.) 1968. *A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Raoul Wallenberg. *Report of the Swedish–Russian Working Group.* Stockholm, Ministry for Foreign Affairs, 2000.

Tschuy, Theo 2002. *Becsület és bátorság. Carl Lutz és a budapesti zsidók.* Miskolc, Well-Press.

SZABOLCS SZITA

THE RESCUE ACTIONS OF RAOUL WALLENBERG IN BUDAPEST

In our era, only a few people gained such a unanimous recognition and respect among peoples like the Swedish diplomat Raoul Gustaf Wallenberg. He served as first secretary of the Royal Swedish Legation in Budapest from the beginning of July 1944. Here he experienced the turns of the German occupation of Hungary: government changes, the Arrow Cross terror, the long-continued siege of the capital, and the occupation by the Soviet troops. During this half year he saved thousands of people from certain death. He had risked his life for others, and has become an outstanding personality as a wartime saviour. He could never enjoyed the lasting gratitude of his protégées and honourers, because in January 1945, together with his chauffeur and confidential colleague, the Hungarian engineer Vilmos Langfelder, he was arrested by the Soviet military authorities and deported from Budapest to Moscow. The further fate of Wallenberg remains a mystery and is partly unclear to this day. There is no evidence on his death.